

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2008

Nimetön Hiiri ja Simo Siili. Aapisten sukupuoli-ideologia

Tarja Palmu

Letit liehumaan: Tyttökulttuuri murroksessa
Toimittaneet Sari Näre ja Jaana Lähteenmaa
Tietolipas 124
Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1992
s. 301-313

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.helsinki.fi/opiskelijakirjasto
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Nimetön Hiiri ja Simo Siili

Aapisten sukupuoli-ideologia

TARJA PALMU

Aapisen ensisijainen tehtävä on opettaa lukemaan, mutta siihen liittyy muitakin merkityksiä tiedon, asenteiden ja mallien välittäjänä. Aapinen on myös symboli koulunkäynnin aloittamiselle, koska se on ensimmäinen kirja, jonka oppilaat saavat. Sille voidaan asettaa koulukirjana "vaatimus" oikeasta tiedosta, toisaalta se muistuttaa vielä hyvin paljon satukirjaa.

Kiinnostukseni aapisten sukupuoli-ideologiaan juontaa juurensa yleisestä kiinnostuksestani erilaisten tekstien välittämiin naiskuviin - siihen millaisina ne esittävät naiset tai tytöt. En kuitenkaan halua tarkastella vain tekstien välittämiä naiskuvia, vaan haluaisin päästä jotenkin syvemmälle. Sukupuoli-ideologia -käsitteen avulla voidaan paremmin ymmärtää tekstien merkitysten ja subjektin välistä vuorovaikutusta ja tämän vuorovaikutuksen tuloksena syntyviä "käsityksiä" eri sukupuolista. Aapisen lukijoilleen välittämä sukupuoli-ideologia on koko se aapiseen rakennettu maailma, jossa eri sukupuolta olevat henkilöt toimivat. Analyysini kohteena on se, mitä kyseistä sukupuoli-ideologiaa ilmentäviä merkityksiä aapisissa liitetään sukupuoliin. Nämä merkitykset eivät ole irrallisia vaan kulttuurisesti tuotettuja.

Ideologiasta, kulttuurista, sukupuolesta ja merkityksistä

Voidaan ajatella, että tekstit sisältävät ideologisuuden sen kautta, mitä sanotaan ja mitä jätetään sanomatta. Michele Barretin mukaan ideologia on yleisnimi niille prosesseille,

joissa merkitys tuotetaan, asetetaan kyseenalaiseksi ja muunnetaan. Ideologia voidaan ymmärtää merkitysten muotoiluksi. Ideologiset prosessit muotoutuvat olennaiselta osalta kulttuurintuotannon alueella, koska nämä prosessit välittyvät kommunikaation ja merkityksenannon avulla. Kulttuuri siten tuottaa ja uusintaa sukupuoli-ideologiaa.¹ Jos ajatellaan, että aapiset ovat osa kulttuuria ja että aapisten merkitykset ovat kulttuurisidonnaisia, Barretin ideologiakäsityksen pohjalta voidaan puhua myös aapisten sukupuoli-ideologiasta. Tämä aapisten sukupuoli-ideologia on osa sitä merkitysten verkostoa, joka kulttuurissa antaa merkityksiä eri sukupuolille.

Sosialisaatiossa lapsi oppii vuorovaikutuksen avulla oman "roolinsa" ja paikkansa yhteiskunnassa. Kulttuurintutkimus näkee sosialisaation yhteiskunnan kulttuuristen muotojen siirtämisenä sukupolvelta toiselle. Sukupuoliroolit ovat ikä- ja statusroolien ohella perustavanlaatuisia rooleja. Kulttuurissa nämä eri sukupuolille hyväksytyt käyttäytymistyytit ilmenevät stereotyyppien avulla. Sukupuoliin liittyvät stereotyytit ovat sukupuoliin liittyvien odotusten ja asenteiden tiivistymiä ja ne muuttuvat kulttuurin mukana. Sukupuoli sosiaalisena kategoriana pohjautuu biologiseen sukupuoleen mutta saa vaihtelevia määreitä ja odotuksia eri kulttuureissa. Eisensteinin mukaan sosiaalinen sukupuoli on kulttuurisesti ja sosiaalisesti muodostunut joukko odotuksia, asenteita ja käyttäytymismalleja eli se yhteiskunnallinen kategoria, johon lapsi syntyy.² Toisin sanoen käsitykset sukupuolista ovat sidottuja kulttuuriimme. Viestitämme näitä käsityksiä lapsille sukupuolispesifisti tuhansin jokapäiväisin pienin elein ilman, että havaitsemme sitä itse.³

Aapisissa kerrotaan naisista, miehistä, tytöistä ja pojista. Aapisen henkilöihin liitetään erilaisia merkityksiä sekä tekstissä että kuvituksessa. Siinä esitetyt tapahtumat eivät kuvaa vain yhtä "Siniä" tai "Anssia", vaan aapisen henkilöhahmot kuvaavat yleensä tyttöjä ja poikia. Tarkasteltaessa näitä kuvauksia voidaan nähdä miten kirjan tekijät määrittelevät tytön ja pojan. Kirjojen eri sukupuoliin liittämät merkitykset eivät yleensä ole lukijan systemaattisen tarkastelun kohteena,

sillä ne ovat tavallisesti piiloisia. Lukija vastaanottaa nämä merkitykset ja tulkitsee ne omasta kokemusmaailmastaan käsin liittäen ne omiin havaintoihinsa.

Kommunikoidessaan ihmiset käyttävät merkkejä: sanoja, kuvia, hahmoja, liikkeitä ym. Merkkien tulkinta on kulttuurisidonnaista. Tämä on mahdollista siksi, että merkissä voidaan ikään kuin erottaa toisaalta ilmaisu, toisaalta sisältö. Merkin ilmaisu on yksinkertaista sen muoto - vaikkapa kuva tyttöhiirestä aapisessa. Merkin sisältö on taas se mielikuva, jonka kuva synnyttää katsojan mielessä. Sisällön tietty "irrotettavuus" merkin muodosta mahdollistaa myös kuviin liittyvät sivumerkitykset, "piiloviestit". Niinpä kuvan denotaatio eli perusmerkitys on se kuvan merkitys, jonka lähes kaikki samassa kulttuurissa antavat kuvalle. Kuvan konnotaatio on sen sivumerkitys, jolla kuva viittaa johonkin itsensä ulkopuolelle. Tulkitsemalla kuvan ja tekstin konnotaatioita saadaan esiin piiloisia merkityssuhteita ja viittauksia sen ulkopuolelle. Voidaan esimerkiksi kysyä, millaisia konnotaatioita on kuvalla hiljaisesta tyttöhiirestä.

Kuva kuvaa ja dokumentoi todellisuutta, mutta lisäksi sillä on useita muita ominaisuuksia. Paitsi että kuva "muistuttaa jotakin", se voi liioitella tai muuttaa todellisuutta. Kuva voi luoda ajatuksia ja unia, luoda komplisoituja fantasioita ja esittää visioita.⁴ Myös kieli on kulttuurista omaisuutta. Kieli ei ole vain neutraali kommunikaation väline, vaan se sisältää myös ideologisuuden. Tekstien ideologisuus ei ole vain siinä, kuinka tekstit asiansa ilmaisevat. Eri kulttuureissa kielen sukupuolisuus saa erilaisia merkityksiä.

Tyttöjä ja naisia kuvataan sekä oppikirjojen tekstissä että kuvituksessa tutkimusten mukaan harvemmin kuin miehiä. Kuvaus noudattelee paljolti traditionaalista roolijakoa. Sukupuolirooleja murtamaan kannustavia malleja ja nykyistä roolijakoa problematisoivaa ainesta ei juuri ole. Tasa-arvon edistäminen edellyttäisi, ettei oppimateriaali sisällä tavoitteiden vastaista piiloviestintää.⁵ Jos haluttaisiin, että oppikirjat eivät ainoastaan heijastaisi yhteiskuntaa, vaan toimisivat myös muutostekijöinä ja loisivat perusteet tulevaisuuden ta-

sa-arvolle, oppikirjat esittäisivät vaikkapa miehiä perinteisissä naisten töissä. Tavoitteena voisi olla uusien mahdollisuuksien ja mallien antaminen uusille sukupolville.⁶

Opettajien osuus oppimateriaalin käsittelyssä on tärkeä. Jos käytetyt oppikirjat sisältävät seksistisiä tai stereotyyppisiä sanoja tai kuvia, opettaja voi käyttää tällaista materiaalia keskustelun pohjana. Ongelmana on kuitenkin se, että useat opettajat eivät ehkä itsekään ole tiedostaneet oppikirjojen piiloista sanomaa eivätkä näin ollen pysty sitä kyseenalaistamaan.

Aapisten analyysistä

Tarkasteltavaksi olen valinnut kolme tällä hetkellä käytössä olevaa aapista.

Kirjojen valintaan olen käyttänyt kouluhallituksen julkaisemaa perusluetteloa.⁷ Tutkimuskohteenä on kolmen suurimman kustantajan aapiset: *Aapiskirja*, *Aapiskukko* ja *Aapinen*. Tarkoitukseni on selvittää, minkälaisen kuvan eri sukupuolista niiden tekstit ja kuvat välittävät. Pyrin löytämään vastauksen kysymyksiin, mitä merkityksiä aapisten tekstissä ja kuvissa liitetään naisiin ja miehiin sekä tyttöihin ja poikiin ja mitä muita sukupuolispesifejä ilmaisuja niissä on? Satu Apon⁸ mukaan fiktiivistenkin henkilöiden tärkeimmät piirrekategoriat ovat sukupuoli, ikä, perherooli, status, ulkonäkö jne. Omassa tarkastelussani keskityn siihen, mitä ominaisuuksia sukupuoliin aapisissa liitetään. Nojaan Andree Michelin⁹ UNESCOin pyynnöstä laatimaan malliin, jota voidaan käyttää seksismin erottamiseksi koulun oppikirjoista. Michelin analyttinen vertailulista seksismin identifioimiseksi voidaan jakaa kolmeen osaan: sisällön kvantitatiiviseen analyysiin, sisällön kvalitatiiviseen analyysiin sekä analyysiin kieleen liittyvästä seksismistä.

Aapiskirian rakenne voidaan jakaa karkeasti kolmeen osaan. Keskeisintä on heti ensimmäisellä sivulla esitellyn perheen elämän tarkastelu. Toisen osan muodostavat satu- ja myyttiaiheet tarinat ja kolmannen osan muodostaa loppulu-

ku, jossa on historiallinen katsaus suomalaisiin merkkihenkilöihin. *Aapiskukon* rakenne näyttää myös jakaantuvan karkeasti kolmeen osaan, joita ovat "realistinen" lähinnä tyttöjä ja poikia käsittelevä kerronta, eläinten maailma sekä historialliset merkkihenkilöt. *Aapisen* rakenne poikkeaa edellisestä. Siinä tosi- ja mielikuvitustarinat lomittuvat ja osittain sulautuvat yhteen. Kirjan alussa esitellään Aapelihaltija, joka on mielikuvitusolento, mutta joka seikkailee realistisesti kuvattujen lasten elämässä.

Tarkasteluni pohjautuu seuraaville analyysiluokille: miehet, naiset, tytöt, pojat, feminiiniset ja maskuliiniset fantasiahahmot sekä feminiiniset ja maskuliiniset eläimet. Luokitteluun on otettu mukaan ne eläimet ja fantasiahahmot, joille kuvan tai tekstin kautta on annettu sukupuoli. Luokka "fantasiahahmot" kuvaa erilaisia satu- ja myyttihahmoja, jotka muistuttavat ihmisiä. Yleisesti käytän näistä kaikista analyysiluokista ilmaisua sukupuolispesifit viittaukset tai ilmaisut.

Sekä *Aapiskirjan* että *Aapiskukon* otsikoissa viitattiin useammin miehiin kuin naisiin. *Aapiskirjan* otsikoista seitsemässä viitattiin mieheen ja neljässä naiseen. *Aapiskukon* otsikoissa viidessä viitattiin mieheen ja kolmessa naiseen.

Miehiin ja naisiin viittaavat otsikot olivat myös laadultaan hyvin erityyppisiä. Miehiin viittaavista otsikoista valtaosa oli sukunimellisiä erisnimiä, naisiin viittaavissa otsikoissa oli kysymys sukulaissuhteesta. Tyypillisiä miehiin viittaavia otsikoita olivat esim. "Aleksis Kivi" ja "Johan Ludvig Runeberg". Naisiin viittaavia otsikoita olivat "Isomummun sukat", "Äidille" sekä "Mummo kehää". *Aapisen* otsikoista kolme viittasi naisiin ja kaksi miehiin. Myös siinä naisiin viittaavista otsikoissa oli kaikissa kyse sukulaissuhteesta. Miehiin viittaavat otsikot olivat satuluonteisia: "Palvelin minä rikasta miestä" ja "Voimamies Anderssonin loppu".

Tyttöjen ja poikien osalta tilanne on samansuuntainen kuin miesten ja naisten. Kahden aapisen otsikoissa viitattiin useammin poikiin kuin tyttöihin, yhden useammin tyttöön. Yleisesti otsikoista voidaan sanoa, että kaikkien kolmen aa-

pisen yhteenlaskun tuloksena sukupuolispesifeiksi viittauksiksi voidaan laskea 54. Näistä 15 ilmaisua viittasi poikiin, miehiin 14, naisiin 10 ja tyttöihin 9.

Tarkasteltaessa tekstiä voidaan aapisissa laskea olevan yhteensä 1 108 sukupuolispesifiä ilmaisua, näistä eniten on poikiin viittaavia ilmauksia. Seuraavaksi eniten on tyttöihin liittyviä ilmauksia. Naisiin viittaavia ilmauksia oli enemmän kuin miehiin viittaavia. Eläimistä ja fantasiahahmoista eniten oli viittauksia maskuliinisiin fantasiahahmoihin.

Naisiin viittaavista ilmauksista käytetyin ilmaus jokaisessa aapisessa oli "äiti". Seuraavaksi suosituin viittaus oli "mummo". *Aapiskirjan* miehiin liittyvistä ilmauksista käytetyin oli "isä" ja *Aapiskukossa* erisnimien jälkeen eniten oli käytetty sanaa "mies". "Mies" oli myös *Aapisessa* käytetyin miehiin viittaava ilmaisu. Sekä tyttöihin että poikiin viitattiin pääsääntöisesti etunimellä.

Yhteensä aapisissa oli yli tuhat sukupuolispesifiä kuvaa. Tyttöihin ja poikiin viittaavia kuvia oli suunnilleen sama määrä. Myös naisiin ja miehiin viittaavia kuvia oli lähes yhtä paljon, mutta fantasiaolentojen kohdalla ero oli suuri. Fantasiahahmoista yli kaksi kolmasosaa kuvasi maskuliinisia ja alle kolmannes feminiinisiä hahmoja. Eläinhahmojen kohdalla ero oli vieläkin suurempi: vain alle neljäsosa oli feminiinisiä. Kuvituksessa on eri kirjojen osalta huomattavia eroja. *Aapiskukossa* painottuvat maskuliiniset eläinhahmot ja *Aapisessa* maskuliiniset fantasiahahmot.

Olen tarkastellut jokaisesta aapisesta yhtä, muista aapisista poikkeavaa piirrettä, jotka ovat keskeisiä, aapisia omaleimaisiksi tekeviä piirteitä. *Aapiskirjassa* painottuu kirjan ensimmäisellä sivulla esitetyn perheen elämän kuvaus, tätä tarkastelen luvussa "Realistiset hahmot". *Aapiskukon* alussa esitellään kahden lapsen, tytön ja pojat lisäksi kaksi eläintä, siili Simoja orava Ossi. *Aapisen* ensimmäisellä sivulla esitellään Apeli-haltija, joka johdattelee lapset lukemisen maailmaan. Näitä eläin- ja fantasiahahmoja käsittelen luvussa "Fiktiiviset hahmot".

Realistiset hahmot

Aapisten keskeisimpinä realistisina hahmoina ovat lapset, joiden elämää kuvataan koulussa, kotona ja vapaa-aikana. Lasten perheiden osuus painottuu eri tavoin jokaisessa aapisessa. *Aapisen* alussa esitellään neljä tyttöä ja neljä poikaa. Lasten perheitä ei esitellä, ja perhe-elämää yleensäkin kuvataan hyvin satunnaisesti. *Aapiskukon* alussa esitellään tyttö ja poika. Kirjan edetessä heidän muut perheenjäsenensä esiintyvät joko tekstissä tai kuvissa. Molempien perheisiin kuuluu isä, äiti ja pikkuveli tai -sisko. *Aapiskirjan* ensimmäisellä sivulla esitellään perhe, joka on myös. traditionaalinen ydinperhe. Siihen kuuluu isä, äiti, tyttö ja poika. Vaikka jokaisen aapisen perhe-elämän kuvaukset ovat erilaisia, yhteisenä piirteenä voidaan pitää sitä, että perheiden kuvaukset ovat hyvin perinteisiä ja että isovanhemmat ovat jokaisessa aapisessa erittäin tärkeitä lapsille. Perheen eri jäsenten merkitys kasvaa, koska he esiintyvät kirjassa toistuvasti.

Aapiskirjassa perhe-elämän kuvaus nousee keskeiseksi. Äiti kuvataan kodissa hoivatehtävissä. Hänet mainitaan kahdessatoista eri kertomuksessa. Yhdessä tarinassa äiti on koulussa vierailulla, muissa tarinoissa kotipuuhiissa. Ilmeisesti hän käy töissä, vaikka sitä ei mainita. Kertomuksissa äiti lähinnä huolehtii muista perheenjäsenistä. Perheen isä esiintyy kymmenessä kertomuksessa, joista kotona häntä kuvataan kolmessa tarinassa. Isä kuvataan myös kodin ulkopuolella sekä tulossa töistä ja lähdössä kaupunkiin, metsässä koiran kanssa, musiikkikaupassa ja rautatieasemalla lapsen kanssa. Eräässä kuvassa, jossa isä on kotona, hän makaa sohvalla ja lukee kirjaa lasten pelatessa lattialla. Kuvissa äiti hääreilee kotona: pesee koiraa, lukee satua, hoitaa sairasta lasta. Äidillä on usein esiliina edessä; isä on läsnä mutta ei tee kotitöitä. Kuvissa on äidin käsillä aina tekemistä: hän silittää lasta tai koiraa, pitää kädessä mukia tai leipäkorja, sytyttää kynttilöitä ym. Isä sen sijaan kuvataan nojaamassa käsillä leukaan tai kädet taskuisa, tuolin käsinojilla tai reisien päällä. Perheen lasten osallistumista kotitöihin on kuvattu muutamassa ta-

rinassa. Eräässä kertomuksessa sanotaan "Sini leipoo. Anssi lämmitti uunin". Kuvassa tyttö leipoo esiliina edessä ja poika puhuu puhelimessa pulla kädessä. Sekä Aapiskukossa että Aapisessa on vain muutama viittaus kotitöihin, eivätkä nämkään viittaukset koske miehiä.

Aapiskirjassa naisille on mainittu vain yksi ammatti: opettaja. Opettaja esiintyy sekä kuvituksessa että tekstissä useita kertoja. Tekstissä ei mainita opettajan sukupuolta, mutta kuvan perusteella hän on nainen. Kuvituksessa mies esiintyy musiikkikaupan myyjänä, seppänä sekä puutyön ohjaajana. Tekstissä viitataan kirjailijaan, runoilijaan, valtiomieheen sekä kansanperinteen tallentajaan. Miesten ammatillisen toiminnan kenttä on siis laajempi kuin naisten.¹⁰

Lasten vapaa-ajan viettoa kuvataan aapisissa runsaasti. Aapiskirjassa tytöt ja pojat nähdään yleensä samassa kuvassa, mutta usein tyttöjen ja poikien toiminta on eriytynyt sukupuolen mukaan. Myös teksti tukee tätä: "Anssi ja Pasi rakentavat lumilinnaa. Anuja Tanja muovailevat lumihelvosta. Sini tekee lumilyhtyä. Samuli ja Mika suunnittelevat, millainen auto tulisi lumesta." Muutamissa kuvissa ja tekstissä kerrotaan, kuinka tytöt ovat liittyneet kuvaamataidon kerhoon ja pojat askartelukerhoon. Erään tarinan kuvituksessa tyttö nojailee polkupyörään samalla kun poika maalaa lokasuojaa. Seuraavassa kuvassa tyttö ajaa iloisena pyörällään, jonka poika on ensin korjannut. Vaikka Aapiskirjassa kuvataan tyttöjä ja poikia myös yhteisissä toiminnoissa, sukupuolen mukaan jakaantunut toiminta, harrastukset ja taidot korostuvat.¹¹

Oman erillisen jaksansa muodostavat sekä Aapiskirjan että Aapiskukon lopussa esiteltävät historialliset henkilöt. Aapiskirjan viimeinen luku on nimeltään "Juhlapäivät". Tässä kappaleessa esitellään Aleksis Kivi, Sakari Topelius, Johan Ludvig Runeberg, Mikael Agricola, Johan Vilhelm Snellman sekä Kalevalan päivän yhteydessä Elias Lönnrot. Jokaisesta "suurmiehestä" on oma kertomuksensa, johon liittyy myös kuva. Muut historialliset henkilöt esiintyvät yksin, mutta Lönnrot on kuvassa vaimonsa ja neljän tyttärensä kanssa ja

Topeliuksella on pieni tyttö sylissään. Kerrotaan myös, miten Topeliuksen isällä oli tapana sanoa: "Ei päivää rivitöntä. Kunnan mies elää kynällään." *Aapiskukossa* esitellään Aleksis Kivi, Jean Sibelius, Sakari Topelius, Johan Ludvig Runeberg, Mikael Agricola sekä Kalevalan päivän yhteydessä Elias Lönnrot. Kaikki miehet on kuvattu taulumaisesti rintakuvissa. Näin sekä *Aapiskukon* että *Aapiskirjan* loppu saa hyvin maskuliinisen painotuksen.

Fiktiiviset hahmot

Feminiinisiä ja maskuliinisia fantasiahahmoja esiintyy kaikissa aapisissa, mutta melko satunnaisesti - poikkeuksen tekee *Aapinen*, jossa haltija Aapeli on kirjan päähenkilö. Kuvituksessa olevia feminiinisiä fantasiahahmoja ovat prinsessa, noita, peikko, keiju, joulumuori, enkeli, kummitus, merenneito sekä erilaiset satukirjahahmot (Lumikki, Ruusunen, Peppi Pitkätossu). Tekstin feminiinisiä fantasiahahmoja ovat peikkomuori, joulumuori, lumikuningatar, kuningatar, noita-akka, prinsessa sekä satukirjahahmot. Kuvituksen maskuliinisia fantasiahahmoja ovat haltija, noita, kuningas, joulupukki, peikko, prinssi, merenahti sekä satukirjahahmot (esim. Pinokkio). Tekstissä maskuliinisiin fantasiahahmoihin viitattiin sanoilla kuningas, joulupukki, talvipoika, lumikuningas, lumiukko, kuningas, jättimies ja prinssi. Lisäksi viitattiin Kalevalan mieshahmoihin Väinämöiseen ja Ilmariseen. Myös uskonnollisiin hahmoihin viitattiin sanoilla taivaanisä, Jeesus, Jumala, Poika ja Herra. Feminiinisistä fantasiahahmoista eniten esiintyi sekä tekstissä että kuvissa noitia ja prinsessoja. Maskuliinisista fantasiahahmoista eniten oli peikkoja ja haltijoita.

Haltijoista keskeisin on *Aapisessa* esiintyvä Aapeli. Haltija-Aapeli edustaa kirjassa *kaikkivoipuutta*. Hänellä on "tonttumaiset" vaatteet, pyöreät silmälasit, pitkä valkoinen parta, lempeä ilme ja iso taika-avain taskussa. Aapeli osaa taikoa vaikka luokan metsäksi. Hänellä on myös aikakone,

jolla hän voi taikoa oppilaat vanhanajan kouluun. Aapeli on viisas ja rakastaa kirjoja. Hän huolehtii myös metsäneläinten hyvinvoinnista.

Koti- ja lemmikkieläimien lisäksi aapisissa esiintyy ihmismäisiä, sukupuolistettuja eläimiä. Eläinten sukupuoli on tuotu esiin joko vaatetuksen tai nimen avulla. Feminiinisiin eläimiin on kirjoissa vain muutama viittaus: kettuemo, emojänö ja Nelli Orava. Myös maskuliinisiin eläimiin on vain muutama suora viittaus: herra hiiri, Mauno Mehiläinen, Rotta Retu ja Mauri Myyrä. Kuvituksessa sekä *Aapiskirjassa* että *Aapisessa* esiintyi muutamia eläinhahmoja. Feminiinisinä eläiminä on kuvattu jänis, pesukarhu ja orava, maskuliinisina susi, rotta, karhu, sammakko ja kettu. Näistä kahdesta aapisesta poiketen *Aapiskukko* sisältää keskeisiä eläinhahmoja, jotka toistuvasti esiintyvät läpi koko kirjan. Tekstissä puhutaan ihmismäisesti Simosta, Heikistä tai Armista, ja kuvissa eläimet kulkevat kahdella jalalla, puhuvat ja käyttävät vaatteita. Miespuolisilla eläimillä on useimmiten haalarit ja naispuolisilla eläimillä mekko ja mahdollisesti helmet.

Aapiskukon kuvituksessa feminiinisiä eläimiä on huomattavasti vähemmän kuin maskuliinisia eläimiä (30/107). Keskeisiä eläimiä ovat läpi kirjan seikkailevat jänis ja siili, jotka esitellään kirjan alussa ja joille on annettu nimet Heikki ja Simo. Heidän ystäviään ovat hiiri Ahti, orava Ossi, myyrä Mauri sekä susi ja karhu. Feminiinisistä eläimistä useimmiten kuvissa esiintyy hiiri, jolla ei ole nimeä eikä ääntä. Hän ei siis puhu vaan ainoastaan esiintyy kuvituksessa mekko päällä ja lähinnä taustalla.

Maskuliiniset eläimet puhuvat huomattavasti ~~enemmän kuin feminiiset~~. Niiden puheet koskevat säätä, eksymistä ja mäenlaskua. Feminiinisten eläinten ainoat puhekuplat sisältävät seuraavat viestit: "Me olemme naimisissa ja "Armi on soma morsian". Kertomusten vuoropuhelut ovat painottuneet maskuliinisten eläinten keskeisiksi puheluiksi. Kaikissa niissä on mukana yksi tai useampi maskuliininen eläin, vain yhdessä vuoropuhelussa on mukana feminiininen eläin (virtahepo Virvi).

Kertomuksissa jänis Heikki ja siili Simo ystävineen toimivat ihmismäisissä puuhissa. Eläimet toimivat kotona, koulussa sekä ulkona erilaisissa vähemmän sukupuolispesifeissä tehtävissä: syövät aamiaista, hoitavat puutarhaa, tekevät kaivoa, muuttavat, leikkivät erilaisia leikkejä sekä tekevät lahjoja ja maalaavat pääsiäismunia. Feminiinisten eläinten kuvaus keskittyy kahteen lukuun, joista toinen käsittelee naimisiinmenoa ja toinen on nimeltään "Mimmin runo". Siinä lehmä nimeltä Mimmi lausuu runon ja "ammuu riemumielin".

Tarkasteltaessa eläinten kuvausta voidaan pohtia mitä sivumerkityksiä liittyy esimerkiksi siihen, mitkä eläinlajit kuvataan maskuliinisiksi ja mitkä feminiinisiksi. Tai mitä konnotaatioita liittyy siihen, että maskuliiniset eläimet kuvataan keskeisinä toimijoina, joilla on nimi, persoonallisuus ja puhe samalla kun keskeisin feminiininen eläin on hiiri, joka esiintyy kuvissa, mutta ei tekstissä ja jolla ei ole nimeä eikä puhetta. Toisin sanoen eläinhahmoihin liittyy sivumerkityksiä, jotka viittaavat perinteisiin sukupuolirooleihin; niihin piilottuu sukupuoli-ideologia, jossa miehet toimivat ja naiset ovat passiivisia.

Aapisia koskevassa tutkimuksessa todettiin, että 1980-luvulla niissä esiintyvien miesten määrä on vähentynyt selvästi verrattuna aikaisempaan¹². Voidaankin esittää kysymys, ylläpitävätkö maskuliiniset eläin- ja fantasiahahmot aapisten maskuliinisuutta. Merkille pantavaa on, että maskuliiniset eläimet toimivat ja keskusteleivat yhdessä feminiinisten eläinten jäädessä taka-alalle. Feminiiniset hahmot, olivatpa ne sitten naisia tai feminiinisiä eläimiä, esiintyvät pääosin kodin piirissä, ja huolenpito sekä lempeys ovat niiden luonteenomaisia piirteitä. Kaikissa aapisissa maskuliiniset hahmot kuvataan moniulotteisempina kuin feminiiniset hahmot, jotka liitetään voimakkaammin perheeseen. Tämä aapisissa välittyvä asetelma toimii omalta osaltaan vallitsevan sukupuoli-ideologian ylläpitäjänä ja uusintajana.

VIITTEET

1. Barrett 1985.
2. Ks. Eisenstein, H. 1983.
3. Juuri suomennetussa kirjassa (1991) Siinäpä vasta kiltti tyttö tarkastelee Marianne Grabrucker tätä piiloista viestintää.
4. Ks. Nordström, G.: Bild språk & bild analys. 1984. Anja Hatva on käsitellyt oppikirjojen kuvan tehtäviä teoksessaan Kuva - hyvä renki, huono isäntä. 1987.
5. Tasa-arvokokeilutoimikunnan mietintö 1988:17.
6. Michel on käsitellyt laajasti oppikirjoihin liittyvää problematiikkaa kirjassaan Down with stereotypes! Eliminating sexism from children's school textbooks 1986.
7. Hyväksytyt oppikirjat ja muut opetuksessa käytettävät kirjat lukuvuodelle 1989-1990.
8. Ks. Apo 1990.
9. Ks. Michel 1986.
10. Myös Aapiskukon tekstissä mainitaan vain yksi ammatti naisille: postineiti. Kuvituksessa kuvataan naisia lähinnä palveluammateissa: kukkienmyyjänä, vihannestenmyyjänä, paperi-kaupanmyyjänä, kirjastonhoitajana, opettajana, parturina, lähettinä, sairaanhoitajana sekä lastentarhanopettajana. Tekstissä mainitaan miehille seuraavat kontrollia ja luovuutta edustavat ammatit: poliisi, kirjailija, säveltäjä sekä runoilija. Implisiittisesti viitataan kauppiaseen, kansanperinteen tallentajaan sekä kirjailijaan. Kuvissakin miehet esiintyvät perinteisissä miesten ammateissa kuten poliisina, bensa-aseman hoitajana, maalarina, postinkantajana, valokuvaajana, nuohoojana, vanhanajan opettajana sekä työmiehinä. Aapinen puolestaan ei sisällä kuin muutamia ammattikuvauksia. Keskeisimpänä ammattikuvauksena on nainen opettajana, joka esiintyy useassa kuvassa ja tarinassa. Kappaleessa "Sirkus esittäytyy" kuvassa ja tekstissä esiintyy vain miespuolisia työntekijöitä: tirehtööri, akrobaatti, klovni, eläintenkesyttävä, voimamies, taikuri sekä jonglööri Sirkuksessa ei esiinny naisia.
11. Aapiskukon kuvaamat tyttöjen ja poikien toiminnot eivät ole yhtä selkeästi sukupuolten mukaan jakaantuneita. Esimerkiksi välitunnilla ja vapaa-aikana tytöt ja pojat leikkivät myös yhdessä. Kuvituksessa tytöt ja pojat ovat koulunpihalla sekä omilla että sekaryhmissä. Aapinen sisältää muista kirjoista poiketen myös miehille ja naisille yhteistä vapaa-aianvietto toimintoja. Tekstissä kerrotaan, kuinka aikuiset auttavat lapsia lumilinnan rakentamisessa ja kuinka naiset ja miehet luistelevat yhdessä tai lapsien kanssa. Kuten aikuiset, myös tytöt ja pojat askartelevat yhdessä, siivoavat luokkaa, leikkivät sudenpesää, ruokkivat pikkueläimiä talvella, luistelevat, rakentavat lumilinnaa, käyvät kirjastossa ja poimivat sieniä yhdessä. Lasten toimintoja ei ole tekstissä tai kuvituksessa eritelty sukupuolen mukaan.
12. Ks. Hurme ja Rahkiola 1988.

KIRJALLISUUS

- APO, S. 1986 Ihmesadun rakenne. Juonien tyypit, pääjaksot ja henkilöasetelmat satakuntalaisessa kansansatuaineistossa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- BARRETT, M. 1985 Nykyajan alistettu nainen. Jyväskylä: Vastapaino/Gummerrus.
- EISENSTEIN, H. 1983 Contemporary Feminist Thought. Boston: G.K. Hall & Co.
- GRABRUCKER, M. 1991 Siinäpä vasta kiltti tyttö. Helsinki: Kääntöpiiri.
- HATVA, A. 1987 Kuva - hyvä renki, huono isäntä. Porvoo: Oy Urex.
- HURME, A. & RAHKIOLA, H. L. 1988 Sukupuoliroolit aapisissa 1950- ja 1980-luvuilla. Pro gradu. Helsingin yliopisto, kasvatustieteen laitos.
- KÖTKANHEIMO, L. 1989 Suomalaisen aapisen viisi vuosisataa. Aapisen sisältö ja tehtävät kansanopetuksessa. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 10, 1989.
- MICHEL, A. 1986 Down with stereotypes! Eliminating sexism from childrens' school textbooks. UNESCO.
- NORDSTRÖM, G. 1984 Bild språk & bild analysis. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Tasa-arvokokeilutoimikunnan mietintö. Opetusministeriö: komiteamietintö 1988:17. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Analysoidut aapiset

- AAPINEN. 1989. Tekijät: Tuire Harjola, Helena Linna, Paula Mäkipää ja Leena Vuorensola. Kuvitus: Maija Ranta. Porvoo: WSOY.
- AAPISKIRJA. 1987. Tekijät: Hilikka Kajarto ja Anneli Parviainen. Kuvitus: Pirkko-Liisa Surejegin. Helsinki: Otava.
- AAPISKUKKO. 1982. Tekijät: Mervi Miettinen, Tini Sauvo, Sakari Karpipi, Markku Töllinen, Eila Mattila ja Tuula Raatikainen. Kuvitus: Tini Sauvo. Espoo: Weilin & Göös.